

ULEMA VAREŠA U OSMANSKOM I AUSTROUGARSKOM PERIODU

Elvir DURANOVIĆ

Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, Sarajevo
elvir.duranovic@iitb.ba

SAŽETAK: Autor u tekstu na osnovu neobjavljene građe i objavljenih radova predstavlja alime, imame i mualime koji su tokom osmanskog i austroougarskog perioda djelovali u Varešu i njegovoj okolini. U prvom dijelu rada govori se o ulemi koja je iz srednjovjekovnih utvrda Dubrovnik kod Ilijaša i Bobovac započela proces širenja islama u vareškom kraju. Drugi dio rada tematizira alime koji su radili kao imami i mualimi u Čaršijskoj džamiji u Varešu od kraja XVIII stoljeća do okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. Treći dio rada posvećen je alimima koji su djelovali u vareškoj džamiji tokom austroougarskog doba, dok u četvrtom dijelu autor donosi podatke o nekim imamima koji su radili u prigradskim naseljima na području Vareša do kraja Prvog svjetskog rata.

Ključne riječi: Vareš, Čaršijska džamija u Varešu, ulema Vareša, nakšibendijski tarikat

Imami na području Vareša tokom osmanskog perioda

Nakon osmanskih osvajanja Vareš i okolna naselja ušla su u sastav nahije Bobovac (Aličić, 2008:45), a potom nahije Dubrovnik nazvane po istoimenoj srednjovjekovnoj utvrdi u srednjem toku rijeke Misoče (Handžić, 2000/I/1:381-382), te nahije Visoko (Handžić, 2000/1:471). Kao i u drugim bosanskohercegovačkim gradovima, islam i islamska kultura počeli su se razvijati u utvrdama srednjovjekovnih gradova odakle su se vremenom širili na naselja oko grada. Prvi džemati s imamima i mujezinima osnivani su u utvrdama iz kojih se glas mujezina razliječio dolinama oko njih. Na takav

način islam se iz utvrda Dubrovnik i Bobovac širio među lokalnim stanovništvom na području Vareša.

Među prvim imamima u utvrdi Dubrovnik bio je Mevlana Ramadan koji je ovu dužnost, uz platu od 1400 akči¹, obavljao od 1516. godine. (Husić, 2002:94) Između 1530. i 1540. godine imam u Dubrovniku bio je fekih Mehmed koji je imao istu plaću kao i Ramadan-ef. (Husić, 2002:94) U Bobovcu, pak, prvi poznati imam bio je Kasim-ef. Imamsku službu u Bobovcu vršio je u godinama nakon Fatihovog osvajanja ove utvrde 1463. Kasim-efendija je 1472. godine za svoju službu dobio posjede u selima Zgošća i Dragovići.

(Husić, 2000:94-95) Iza njega 1485. godine u utvrdi Bobovac imam je bio izvjesni Karadža koji je za tu službu dobio posjede u Donjoj Ribnici. (Husić, 2000:95) Početkom XVI stoljeća 1516. imam u ovoj utvrdi bio je imam Abdulah-ef. s posjedima u Brežanima. Od 1530. godine imamsku dužnost u Bobovcu obavljao je Muruvet-hodža, sin Alijin. Njemu je u posjed dodijeljeno selo Poljani. (Husić, 2000:95) Zbog širenja osmanske države na zapad i sjever 1540. godine ukinuta je posada u Bobovcu, a s njom i imamska služba.

Osim vojnih utvrda, na području Vareša do XVII stoljeća nije bilo džamija s imamima tako da su se o

¹ *Akča* – para, novčić. Najsitniji turski srebrni novac. Vidi: Škaljić, 1966:78.

² *Sejar-vaiz* – Putujući propovjednik. Škaljić, 1966:555.

³ *Sejar-mualim* – Povremeni sezonski vjerski učitelj. Škaljić, 1966:555.

vjerskom životu brinuli sejar-vaizi² i sejar-mualimi³ o kojima za sada nema sačuvanih podataka. Prema popisu stanovništva Bosanskog sandžaka iz 1604. godine na području Vareša nije popisani nijedan imam niti bilo koji drugi islamski vjerski službenik, što znači da do te godine na području ovog grada nisu postojale nikakve islamske vjerske i prosvjetne ustanove. (Handžić, 2000) Hamdija Kreševljaković navodi da je prva, stara džamija u gradu Varešu sagrađena prije 1655., a poslije 1604. godine. Uz ovu džamiju nalazio se mekteb. U prvoj polovini XVIII stoljeća ova stara džamija u Varešu je izgorjela, pa je oko 1760. godine poznati sarajevski posjednik hadži Mustafa Bešlija⁴ sagrađio novu džamiju. (Kreševljaković, 1942:416-417) Najvjerojatnije je krajem XVIII stoljeća imam u džamiji u Varešu, i to bi bio prvi poznati imam ove džamije, bio hafiz Mustafa. Naime, u Arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu nalazi se žalba Nefise, kćerke hafiza Mustafe, protiv izvjesnog Stojana. Budući da je ova žalba iz 1811. godine⁵, jasno je da je Mustafa, kao visoki vjerski dostojanstvenik – hafiz, bio imam, tada kao i danas, jedine džamije u Varešu krajem XVIII stoljeća, jer se njegova sigurno punoljetna kćerka Nefisa kadiji sa žalbom obratila 1811. godine. U prilog tvrdnji da je hafiz Mustafa bio imam vareške džamije svjedoči činjenica da se kao imami poslije njega, osim u jednom slučaju, spominju njegovi potomci, a poznato je da su se vjerske službe u osmansko doba, među njima i imamska, po *Tevdžihi džihet kanunami* prenosile s oca na sina. Naime, nakon hafiza Mustafe, imam i hatib u Čaršijskoj džamiji u Varešu bio je Abdulah halifa, sin Alijin, koji je na toj dužnosti ostao do smrti 1822. godine. (Kreševljaković, 1943:417) Carskim beratom od 17. januara 1823. godine za imama u džamiji u Varešu postavljen je Huseinhalifa, sin Mustafin (Kreševljaković, 1943:417), odnosno hafiza Mustafe. Imamsku službu u Čaršijskoj džamiji iza Husein-ef. naslijedio je njegov sin Salih koji je u mladosti 1807. prepisao

djelo *Zubde en-nesaih ve 'umde et-teravib* koje se čuva u orijentalnoj zbirci Nacionalne i univerzitetske biblioteke u Sarajevu. (Lavić, 2011:kat. br. 1231, Rs br. 535) Isti ovaj Salih prepisao je 1812. godine i drugi rukopis, *Mizan el-Hakk fi ihtijar el-Hakk*. Ovaj rukopis nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. (Kreševljaković, 1943:417) Iz navedenog zaključujemo da su imami u Čaršijskoj džamiji u Varešu od kraja XVIII do polovine XIX stoljeća, osim u slučaju Abdulaha, sina Alijinog, bili hafiz Mustafa i njegovi potomci, sin Husein i unuk Salih.

U popisu stanovništva nahije Visoko iz 1850. navodi se da je mahalski imam u Varešu te godine bio Mehmed-efendija, sin Osmanov, koji je na tu dužnost imenovan iza Salih-ef., sina Huseinog. Mehmed-efendija je umro 1852. godine⁶.

Tada ili nešto ranije na mjesto imama u Varešu dolazi čuveni alim i šejh Muhamed-ef. Hadžijamaković. Muhamed-ef., sin Mehmeda Alem-dara, rođen je 1812. ili 1814. godine u Sarajevu. Nakon početnog školovanja u mektebu i nekoj od sarajevskih medresa Muhamed-ef. odlazi na studije u Istanbul gdje ostaje vrlo kratko, tek devet mjeseci. Po jednoj verziji iz Istanbula se vratio na očevo poziv, a po drugoj, iz Istanbula je otišao jer su na nekom prijemu, na kojem su bili učenici medresa, došli hrvači među kojima je bio i izvjesni Arap, čuven po snazi i vještini. Muhamed-ef. se okušao s njim i savladao ga pri čemu je, izgleda, ovog Arapa prejakno stisnuo, od čega je ovaj umro. Čuvši za to, sultan ga je pozvao da ga nagradi, međutim, on je pomislio da ga sultan poziva na odgovornost, pa je napustio Istanbul i vratio se u Bosnu. (Hadžijamaković, 1996:295-296)

Čini se da je Muhamed-ef. prvo postavljen na dužnost imama imao upravo u Čaršijskoj džamiji u Varešu. U Varešu se zadržao prilično dugo, od 1850. do 1864. godine. Uz vjersko-prosvjetni rad u džamiji u Varešu i okolnim mjestima, vrijeme u ovom živopisnom bosanskohercegovačkom gradiću iskoristio je za lično usavršavanje, posvetivši se izučavanju tesavufa. I prije dolaska u Vareš bio je derviš nakšibendijskog tarikata i murid Siri-babe (umro 1847), šejha tekije na Oglavku, koji mu je dao inabu – program učenja koji se dodjeljuje muridima prilikom stupanja u tarikat. (Hadžijamaković, 1996:296) Ljubav prema Allahu i posvećenost duhovnom usavršavanju bili su mu vodilja tokom cijelog života. Iz poštovanja prema svom šejhu i učitelju, Muhamed-ef. se dok je bio imam u Varešu oženio kćerkom Sirri-babe, Latifom, s kojom je imao dvije kćeri: Ummihanu i Fatimu. Nakon smrti supruge Latife, Muhamed-ef. se oženio po drugi put, Hasnom Hasagić rodnom iz Sarajeva, čija je porodica u to vrijeme živjela u Varešu. S njom je imao jednu kćer: Dervišu i tri sina: Abdulaha, Ahmeda i Muhameda. (Hadžijamaković, 1996:296) Muhamed i Ahmed su postali čuveni alimi i muderisi. Ahmed je predavao u Hanikahu do njegovog spajanja s Kuršumli-medresom 1921. godine. Pred njim je učio znameniti bošnjački alim Muhamed Seid Serdarević kojem je Ahmed-ef. Hadžijamaković izdao idžazetnamu. (Duranović, 2023:32-33) Muhamed je bio muderis u Atmejdand-medresi. Jedno vrijeme predavao je vjeronauku u Dječjačkoj školi u Sarajevu. (Hadžijamaković, 1996:296) Nakon smrti šejha Gazi Husrev-begovog hanikaha Mustafa-ef.⁷, u decembru

⁴ Mustafa Bešlija poznati je sarajevski dobrotvor s kraja XVIII stoljeća. Među njegovim brojnim hajatima je izgradnja džamije u Varešu. Umro je 1794. godine u Sarajevu. O Mustafi Bešliji više vidi: Bašeskija, 1997:333.

⁵ "Murasela", A-265/TO, Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke (AGHBB)

⁶ TC BOA Nufus Defterleri.

⁷ Hamdija Kreševljaković među šejhovima

Hanikaha spominje i šejha Mustafu koji je na ovoj dužnosti naslijedio Kučuk Mehmed-ef. Budući da je nakon smrti Kučuk Mehmed-ef. 1852. ostalo upražnjeno mjesto šejha u Gazi Husrev-begovom hanikahu, Asimbeg, mutevelija Gazi Husrev-begovog vakufa doveo je iz Istanbula šejha Mustafa-ef. koji je bio rodnom iz Sarajeva. Vidi: Kreševljaković, 1932:157.

1864. na njegovo upražnjeno mjesto u Hanikahu, na prijedlog sarajevskog kadije, carskim beratom od 26. januara 1865. imenovan je šejh Muhamed-ef. Hadžijamaković. Do okupacije 1878. Muhamed-ef. se posvetio svojim dužnostima u Hanikahu gdje je uz zikr četvrtkom uveo i neke predmete iz medrese (Hadžijamaković, 1996:296), uslijed čega su učenici Gazi Husrev-begove medrese počeli da odlaze na predavanja u Hanikah. S tom praksom nastavio je i Ahmed-ef. Hadžijamaković koji je svog oca naslijedio na dužnosti šejha u Hanikahu. Predanim radom u Hanikahu, uz izuzetne retoričke sposobnosti potvrđene na brojnim vazovima koje je održao, ubrzo je stekao veliki ugled u Sarajevu. (Hadžijamaković, 1996:296) Početkom austrougarske okupacije Muhamed-ef. Hadžijamaković je zajedno s drugim ponosnim Bošnjacima stao u odbranu Bosne i Hercegovine. Zbog aktivnog učešća u organiziranju otpora okupaciji, imam Čaršijske džamije u Varešu i šejh Gazi Husrev-begovog hanikaha, šejh Muhamed-ef. Hadžijamaković, osuđen je na smrt i pogubljen 25. augusta 1878. godine ispod Gorice. Ukopan je u blizini mjesta gdje je ubijen. Mezar mu nije bio obilježen tako da se ni danas ne zna gdje mu je grob. (Hadžijamaković, 1932:297-299)

Imami Čaršijske džamije u Varešu u austrougarsko doba

Poslije Muhamed-ef. Hadžijamakovića, na dužnosti imama Čarijske džamije iza 1864. godine nalazimo

Husein-ef. Demirovića. Husein-ef. je potomak ulemanske porodice Demirovića iz Ramića-mahale u Banovićima. Njegov otac mula Hasan bio je dugogodišnji imam Stare džamije u Banovićima. (Bećarević, 2013:71) Husein-ef. je rođen 1854. godine. Osnovno školovanje završio je u rodnom mjestu, nakon čega je upisao Behram-begovu medresu u Tuzli. Okončavši školovanje u Tuzli, Husein-ef. je nastavio studije u Istanbulu u Fatihovoj medresi gdje je dobio idžazet. (Ibni Hasan, 1985:31) Prije 1890. godine bio je imam, hatib i mualim u Varešu iz kojeg je u augustu te godine u svojstvu imama Čaršijske džamije od Zemaljskog vakufskog povjerenstva tražio novčanu potporu.⁸ Kao svršnik Fatihove medrese u Istanbulu Husein-ef. je vrijedno radio kao imam i mualim. U molbi od 6. augusta 1890. piše kako ima mnogo posla (hizmeta) na vjerskom prosvjećivanju Bošnjaka vareškog kraja. U Varešu je ostao do 1893. godine, kada je u dogovoru s Bošnjacima Vlasenice prešao na dužnost imama i hatiba Sultan-Fatihove džamije u Vlasenici,⁹ za šta mu je Ulema-medžlis u junu 1895. izdao dekret o namještenju.¹⁰ U Vlasenici je imenovan za prvog mualima u mektebi-ibtidaiji¹¹ te za člana Vakufskog povjerenstva u ovom gradu.¹² Uz to, budući da je krajem XIX i početkom XX stoljeća u Vlasenici još uvijek bila aktivna medresa, Husein-ef. je imenovan za njenog muderisa. (Suljković, 1989:38) Shodno navedenom, sve ključne vjerske dužnosti u Vlasenici krajem XIX stoljeća obnašao je

Husein-ef. Demirović. Budući da je preuzeo nekoliko važnih funkcija koje je u drugim mjestima obavljalo više osoba, Husein-ef. jednostavno nije bio u mogućnosti svakoj od njih posvetiti se u punom kapacitetu tako da su se određeni propusti u radu prvo počeli primjećivati u njegovom radu u mektebi-ibtidaiji. Naime, Vakufska komisija u Vlasenici žalila se 1901. godine Ulema-medžlisu na njegov nemaran rad u ovoj obrazovnoj ustanovi.¹³ Nekoliko godina kasnije, 1906. Husein-ef. je premješten na mjesto imama, hatiba i mualima u džematu Puračić kod Lukavca.¹⁴ U Puračiću se zadržao nekoliko godina, a potom se 1912. godine vratio u Vlasenicu na ranije dužnosti. Iako je i sam često bio u potrebi, ipak je našao načina da te 1912. godine s pozicije imama i mualima u Vlasenici dadne dobrovoljni prilog za "Gajret". (Javne potvrde..., 1912:15) Također, početkom Prvog svjetskog rata u augustu 1914. dao je prilog za "Bosansko-hercegovačko zemaljsko društvo za pomoć i dobrovoljnu sanitarnu njegu u ratu, a u slučaju opće nevolje i u mirno doba u Sarajevu". (Vlasenica..., 1914:2) Hasan Tihjić iz Vlasenice koji je lično poznavao Husein-ef. Demirovića opisao ga je na sljedeći način:

Bio je visok, tankovijast, brada progrušala, a na glavi je nosio veliku bijelu ahmediju i često bi šetajući se čaršijom zavlacio ruke pozadi svog dugog crnog džubeta. Bio je mnogo pedantan. Nije pušio. Sve u svemu bila je to jaka i cijenjena persona naše kasabe. Ponekad bi volio da se našali. Svakog Bajrama bi ispekao veliki kotao halve, a mi djeca, ponesi bi kašćice za pasom da bi mogli jesti halvu. Često bi se družio sa njim kadija Hadžegrija, Brčak. (Softić, 1978:390)

Tokom Prvog svjetskog rata zajedno s Bošnjacima Vlasenice bio je primoran otići u muhadžirluk, skrasivši se u Tuzli. U ratnim godinama počeo je pobolijevati.¹⁵ Nakon povratka u Vlasenicu, iza rata, zdravlje mu se pogoršalo. Umro je 1919.

⁸ "Iz Vareša Demirović Husein eff moli za jednu potporu", ZVP-13-2628/1890, AGHBB.

⁹ "Zapisnik", ZVR-105-5439/1898, AGHBB.

¹⁰ "Medžlis ulema dostavlja dekret Demirović Husejin ef. za imamet i hatabet Sultan Mehmed Fatih vakufa u Vlasenici", ZVR-2569/1895, AGHBB.

¹¹ "Reformirana muhamedanska vjerska škola mektebi ibtidaije u Vlasenici – Godišnji školski zaključni izkaz za školsku godinu 1900. 1901", ZVR-158-3565/1901, AGHBB.

¹² "Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu br. 15147/I, ZVR-148-543/1901, AGHBB.

¹³ "Vlasenica vak. kom. Saopćenje glede nemarnosti Husein ef. Demirovića" I mual. mektebi ibtidaije", ZVR-158-3564/1901.

¹⁴ "Medžlis ulema dostavlja dekret Demirovića Husein ef. za imamet, hitabet i mekteb mualimluk Puračić džamije vakufa kotar D. Tuzla", ZVR-263-3072/1906.

¹⁵ "Lječnička svjedodžba", UM-7-1767/1918, AGHBB.

godine u Vlasenici gdje je i ukopan. Među Bošnjacima ovog grada ostao je upamćen kao posljednji muderis vlaseničke medrese. (Suljić, 1989:38)

Da je Vareš privlačno mjesto za imame sklone tarikatu i duhovnom napredovanju kroz nauku tesavufa potvrđuje dolazak hadži hafiza Salih-ef. Suljića, poznatog pod nazivom Hafiz Kuga, u ovo mjesto. Svjetlo tesavufa koje je upalio šejh Muhamed-ef. Hadžijamaković u Varešu nastavilo je sjati s Hafizom Kugom. Hafiz Salih-ef. Suljić rođen je u selu Kuge kod Srebrenika 1870. godine. Nakon osnovnog obrazovanja koje je stekao u rodnom mjestu upisao je Svirac-medresu u Gradačcu u kojoj je naučio Kur'an napamet i dobio časno zvanje hafiza. (Hadžimehanović, 1983:187) Po okončanju školovanja u Medresi 1893. godine prvo zaposlenje nalazi upravo u Varešu gdje je na dužnosti imama Čaršijske džamije naslijedio Husejn-ef. Demirovića. Ubrzo po dolasku u Vareš opazio je među džematlijama tragove nakšibendijskog tarikata preostale iz vremena šejha Muhamed-ef. Hadžijamakovića, pa je tri godine, koliko se nalazio na dužnosti imama Čaršijske džamije, iskoristio za dublje upoznavanje s ovim derviškim redom i druženje sa šejhovima nakšibendijskog tarikata na Oglavku i Živčićima, u čiji red je i sam pristupio. Oplemenivši svoj život tesavufskom naukom kroz nakšibendijski usul, hafiz Salih-ef. Suljić je 1896. godine napustio Vareš. Godine 1901. prvi put je išao na hadž kao hadžija iz Tuzle. (Ovogodišnje hadžije..., 1901:3) Budući da je u svoje doba bio izuzetno cijenjen, ljudi iz raznih krajeva Bosne i Hercegovine molili su ga da on za njihove umrle, bolesne ili nemoćne kao bedel obavi hadž. Zabilježeno je da je 1932.

godine hadž obavio za nekog Bošnjaka iz Zenice, mada je u to doba bio imam i mualim u Tuzli. (Hakki, 1933:233) Tokom života devet puta je obavio hadž, što za sebe, što kao bedel. (Hadžimehanović, 1983:187) Krajem XIX i početkom XX stoljeća hفز. Suljić je imenovan za imama u Pačadži Hadži Nesuhovoj džamiji u Sarajevu¹⁶, da bi 1910. godine¹⁷ bio postavljen za imama Kosundže Osman-begove ili Brđanske džamije. (Hadžimehanović, 1983:187). Hafiz Suljić bio je vrlo osebujna i interesantna osoba. Nosio je poširoko crno džube i bijelu ahmediju. Bio je dobroćudan i plemenit. S namjerom da pomogne ljudima bavio se pisanjem zapisa. Mnogo je putovao po cijeloj Bosni i Hercegovini, a posebno po Bosanskoj krajini. Smatralo se da je bio evlija, dobar čovjek koji je imao *keramete*¹⁸. Svake godine je išao na dovu na Ajvatovicu, a u Pruscu je odsjedao kod svojih ahbaba Saliha i Mujage Čepala (Čepalo, 2001:130), a i sam je učio kišne dove u Tuzli. (Hadžimehanović, 1982:187) Neposredno pred početak Drugog svjetskog rata, u februaru 1941. godine, hفز. Suljić je kao imam Brđanske džamije u Tuzli uputio dopis Ulema-medžlisu u Sarajevu da mu se, s obzirom na starost i činjenicu da je u imamskoj službi do tada bio blizu 50 godina, odredi redovna mjesečna plaća. Ulema-medžlis je njegovu molbu prosljedio Saborskom odboru koji je istu odbio uz obrazloženje da za 1941. godinu u budžetu nisu predviđena sredstva za takav izdatak te da se za narednu budžetsku godinu odobri stalna mjesečna plaća hفز. Suljiću.¹⁹ Cijeli Drugi svjetski rat proveo je sa svojim džematlijama na dužnosti imama u Brđanskoj džamiji. Umro je 1945.

godine. Prema ličnoj želji, ukopan je na porodičnom imanju pored svog sina Džemala koji je umro 1943. (Hadžimehanović, 1981:133-134) Hafiz Suljić bio je oženjen Fatimom Džambić iz Srebrenika. (Strašević, 2021:65) Njegov brat Mehmed bio je dugogodišnji mujezin Jalske džamije, a njegov sin Hamdi bio je imam Mosničke džamije u Tuzli. (Hadžimehanović, 1982:187-178)

Iza hafiza Salih-ef. Suljića od 1897. godine dužnost imama i hatiba Čaršijske džamije i mualima sibjan-mekteba u Varešu obavljao je Mehmed-ef. Semić.²⁰ Mehmed-ef. Semić rođen je u Arnautovićima kod Visokog. U molbi za izdavanje dekreta Mehmed-ef. Semiću koju su Bošnjaci Vareša uputili Ulema-medžlisu u Sarajevu 1899. godine navodi se da je on završio medresu u Visokom, a poslije nje i neku od sarajevskih medresa.²¹ Dekret je dobio 1901. godine.²² Po dolasku u Vareš Mehmed-ef. Semić u potpunosti se posvetio vjersko-prosvjetnom radu i islamskom prosvjećivanju Bošnjaka ovog grada i okoline. Opisujući dužnosti koje je u Varešu obavljao, on u jednoj molbi iz 1910. godine piše:

“Služim kao mualim i imam u gradu Varešu već 13 godina uz godišnju platu od 200 kruna koja mi je određena od vareškog vakufa. Mekteb u kojem služim pohađa djece koja u naukama napreduju skoro kao i u reformiranim mektebi ibtidajama jer držim predavanje kao i u ibtidajama t. je. izim jula i augusta po 4 sati. Sjeromašan sam i otac dvoje nejake djece kojih sa svojom nezatnom platom uzdržavati mogućom nisam.”²³

Bio je oženjen Sabijom (Sabrijom) Serezlija s kojom je imao četvero djece, dva sina i dvije kćeri.²⁴

¹⁶ “Zemaljska vakufska blagajna br. 4443 od 13.12.1899”, ZVR-127-4443/1899, AGHBB.

¹⁷ “Tuzla 492/12 od 18.5.1915.” UM-4-320/1915, AGHBB.

¹⁸ *Keramet* – čudo svojstveno samo dobrim, pobožnim ljudima. Škaljić, 1966:406.

¹⁹ “Suljić hفز. Salih Tuzla br. 331/1941 od 19.2.1941”, R-VIS-8-1709/1941, AGHBB.

²⁰ “Molba Mehmeda Semića mualima sijan mekteba u Varešu radi naklađenja obustavljene mu subvencije”, VMSO-34-6952/1910, AGHBB.

²¹ “Visoko – Vakufska komisija traži dekret imamu džamije u Varešu Mehmed ef. Semiću”, ZVR-240-3837/1900, AGHB.

²² “Medžlis ulema šalje prepis dekreta Semića Mehmed ef. za imamet

džamije Vareš kot. Visoko”, ZVR-157-3446/1901, AGHB.

²³ “Molba Mehmeda Semića mualima sijan mekteba u Varešu radi naklađenja obustavljene mu subvencije”, VMSO-34-6952/1910, AGHBB.

²⁴ Kazivao šejh Azmir Muftić iz Vareša. Zabilježio Elvir Duranović 10. augusta 2024.

Zajedno s mutevelijom vakufa Čaršijske džamije, Alagom Serezlijom, Mehmed-ef. Semić je 28. decembra 1906. godine uputio javnu zahvalu Visokoj zemaljskoj vladi u Bosni i Hercegovini koja je poklonila jednu zgradu za stan imama u Varešu. Te 1906. godine u Varešu je bilo 60 bošnjačkih kuća koje su se do ovog rješavanja stambenog pitanja brinule o smještaju imama i njegove porodice. (Javna zahvala..., 1907:3)

Mehmed-ef. Semić bio je dobar imam i muallim. Godine 1910. godine Kotarsko vakufsko povjerenstvo u jednom dopisu hvali Mehmed-ef. navodeći da se radi o izuzetno sposobnom muallimu, koji, iako radi u sibjan-mektebu, nastavu izvodi kao u reformiranoj mektebi-ibtidaiji.²⁵ Umro je na dužnosti imama Čaršijske džamije u Varešu u maju 1919. godine. Vijest u njegovoj smrti ostala je zabilježena u dokumentu Adem-ef. Imamovića, imama iz Lišnje kod Prnjavora, koji je 21. maja 1919. godine uputio molbu Ulema-medžlisu u Sarajevu u kojoj između ostalog stoji:

“Zato molim Visoki naslov da me blagoizvoli imenovati kao vjeroučitelja i imama u Varešu pošto je tamošnji vjeroučitelj i imam Mehmed-ef. Semić prije 3 dana umro...”²⁶

Mehmed-ef. Semić bio je posljednji imam Čaršijske džamije u Varešu u austrougarsko doba. Njegov sin Hamdija Semić završio je medresu u Travniku.

Imami i mualimi u vareškim prigradskim naseljima tokom osmanskog i austrougarskog perioda

Krajem XIX i početkom XX stoljeća u prigradskim naseljima na području Vareša djelovali su pojedini imami i mualimi o kojima u sačuvanim dokumentima nema mnogo podataka. U džematu

Budoželje, općina Vareš, jedno vrijeme prije Prvog svjetskog rata kao mualim radio je Salih-ef. Fatić, sin Alije. Salih-ef. je rođen 1847. godine na Budoželju. On se u dokumentima potpisivao kao Salih Fehmi, a ponegdje je ispred svog imena dodavao titulu Munla.²⁷ U sačuvanim dokumentima iz lične biblioteke Salih-ef. Fatića nalaze se vasijetname, razne dove, zikrovi, ali i neki zapisi na osnovu kojih znamo da se bavio duhovnim iscjeljivanjem, što je bila gotovo uobičajena praksa među imamima u to doba.²⁸ Godine 1911. zajedno s Mehmed-ef. Semićem učestvovao je u prikupljanju sredstava za rad prosvjetnih društava u Sarajevu. (Vareš..., 1911:3) Na jednom od dokumenta Salih-ef. je lijepim kaligrafskim rukopisom ispisao poruku: *Selametu-l-insan fi hifzi-l-lisan*²⁹.

U Ligatićima, Hoćeviji i Čuništima, općina Vareš, tokom austrougarskog perioda imam je bio Hasan-ef. Hršumović. Hasan-ef. je rođen 1873. godine, a umro je 1939. godine.³⁰ Slično kao i kod Salih-ef., među sačuvanim dokumentima iz lične biblioteke Hasan-ef. Hršumovića nalaze se: vjenčani listovi, vasijetname, dove i zapisi.³¹

Kao sibjan-mualim u Daštansku, općina Vareš, prije 1915. godine radio je Alija-efendija Hrvat. Alija-ef. je rodom iz Zubeta. Budući da je bio neredovan na vjerskoj pouci u mektebu, kao i na vjeronauci u Narodnoj osnovnoj školi u Pržićima, Bošnjaci iz Daštanskog 1915. godine pozvali su Sulejman-ef. Malkića, koji je tada bio imam u Poljicu kod Tuzle, da preuzme dužnost vjeroučitelja u osnovnoj školi i sibjan-muallima

u Daštansku. Uz to, Sulejman-ef. je organizirao poseban mekteb za žensku djecu i držao je predavanja za žene. Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo u Visokom cijenilo je njegov rad i o njemu se pohvalno izražavalo.³²

Zaključak

U ovom radu predstavili smo, shodno dostupnoj građi i izvorima, poznate podatke o ulemi Vareša i okoline tokom osmanskog i austrougarskog doba. Sumirajući podatke o ulemi na području Vareša, vidljivo je da su, osim u starije doba kada se imamska služba prenosila s oca na sina, u Čaršijskoj džamiji u ovom gradu službovali mladi, energični imami željni dokazivanja. Jedan od vođa otpora austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine, šejh Muhamed-ef. Hadžijamaković, upravo je u Varešu imao svoje prvo zaposlenje. Druga osobitost vareške uleme jeste njihova bliskost sa sufizmom i pripadnost nakšibendijskom tarikatu. Dvojica uglednih šejhova, šejh Muhamed-ef. Hadžijamaković i šejh Salih-ef. Suljić, zvani Hafiz Kuga, ostavili su dubok tarikatski trag u Varešu koji se osjeti do današnjih dana.

S ciljem proširivanja znanja o vareškim imamima, hatibima, muallimima i vjeroučiteljima potrebno je obraditi orijentalne rukopise iz njihovih ličnih biblioteka koje se nalaze u privatnoj kolekciji šejha Azmira Muftića u Varešu.

Također, naredna istraživanja trebala bi se fokusirati na ulemu koja je rođena u Varešu, ali nije djelovala na tom području, poput Ragib-ef. Kazafirovića, Omer-ef. Muftića i drugih.

²⁵ “Vakufsko-mearifskom saborskom odboru u Sarajevu”, VMSO-34-6952/1910, AGHBB.

²⁶ “Molba za premještenje iz Lišnje u Vareš”, UM-6-1217/1919, AGHBB.

²⁷ Zbirka orijentalnih dokumenata Salih-ef. Fatića u vlasništvu Muftić Azmira iz Vareša.

²⁸ Ibid.

²⁹ “Čovjekov spas je u čuvanju jezika”.

³⁰ Zbirka orijentalnih dokumenata Hasan-ef. Hršumovića u vlasništvu Muftić Azmira iz Vareša.

³¹ Ibid.

³² “Sulejman ef. Malkić – Molba za izdavanje dekreta”, UM-6-706/1915. AGHBB

Literatura

- Aličić, S., Ahmed (2008). *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*. Mostar: Islamski kulturni centar.
- Bašeskija, Mula Mustafa, Ševki (1997). *Ljetopis*. Sarajevo: Sarajevo publishing.
- Bećarević, Šemso (2013). "Banovići (selo) od osmanskog perioda do danas". *Baština sjeveroistočne Bosne*, 6, 71-79.
- Čepalo, Husein (2001). *Kulturno historijski spomenici općine Donji Vakuf*. Donju Vakuf: BZK "Preporod" Donji Vakuf.
- Duranović, Elvir (2023). "Idžazetnama Muhameda Seida Serdarevića". *Novi Muallim*, 24, 95, 32-38.
- Hadžimehanović, Refik (1981). "Ljetopis tuzlanskih džamija". *Takvim za 1982.*, 133-134.
- Hadžimehanović, Refik (1982). "Tuzlanski. Hafizi", *Takvim za 1983.*, 187.
- Hakki, I. (1933). "Moje putovanje na hadž (nastavak 7)". *Hikmet*, 44, 233.
- Handžić, Adem (2000). *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*. Zürich: Bošnjacki institut odjel Sarajevo i Sarajevo: Orijentalni institut.
- Husić, Aladin (2022). "O imamskoj službi u tvrđavama Bosanskog sandžaka u 15. i prvoj polovini 16. vijeka". *Novi Muallim*, 1, 4, 84-100.
- (1907). "Javna zahvala". *Sarajevski list*, 30, 3, 3.
- (1912). "Javne potvrde-Darovi". *Gajret*, V, 1, 15.
- Kreševljaković, Hamdija (1943). "Vareš kao glavno središte gvozdenog obrta u Bosni i Hercegovini do 1891.". *Glasnik hrvatskog zemaljskog muzeja u Sarajevu*, god. 1942, 409-460.
- Kreševljaković, Hamdija (1932). *Spomenica Gazi Husrev-begove četrsto-godišnjice*. Sarajevo.
- Lavić, Osman (2011). *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH i London: Al-Furqan Fondacija za islamsko naslijeđe.
- (1901). "Ovogodišnje hadžije". *Bošnjak*, 10, 3.
- Suljkić, Hifzija (Ibni Hasan), (1985). "Džamije u Puračiću, Lukavcu i Banovićima", *Islamska misao*, VII, 73, 29-31.
- Suljkić, Hifzija (1989). "Objekti islamske kulture u Vlasenici". *Islamska misao*, XI, 124, 37-39.
- Softić, Nuraga (1978). "Tragom zaboravljenih". *Glasnik VIS*, XLI, 4, 389-390.
- Škaljić, Abdulah (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.
- (1911). "Vareš". *Zeman*, 45, 5.
- (1914). "Vlasenica 29. augusta". *Sarajevski list*, 212, 2.

الموجز

علماء فاريش في العهدين العثماني والنمساوي الهنغاري

ألفير دورانوفيتش

يعرض الكاتب في هذا المقال، مستنيداً إلى مواد غير منشورة وأعمال منشورة، العلماء والأئمة والمعلمين الذين عملوا في فاريش والمناطق المحيطة بها خلال الفترتين العثمانية والنمساوية الهنغارية. يتحدث الجزء الأول من المقال عن العلماء الذين بدأوا نشر الإسلام منطلقين من حصون القرون الوسطى في دوبروفنيك القريبة من إيلياش وبوبوفاتس. ويتناول الجزء الثاني العلماء الذين عملوا أئمة ومعلمين في مسجد تشارشيا في فاريش منذ نهاية القرن الثامن عشر وحتى سقوط البوسنة والهرسك تحت الحكم النمساوي الهنغاري عام 1878. وأما الجزء الثالث من المقال فهو مخصص للعلماء الذين عملوا في مسجد فاريش خلال العصر النمساوي الهنغاري، بينما يقدم الكاتب في الجزء الرابع معلومات عن بعض الأئمة الذين عملوا في ضواحي منطقة فاريش حتى الحرب العالمية الأولى.

الكلمات الرئيسية: فاريش، مسجد تشارشيا في فاريش، علماء فاريش، الطريقة النقشبندية.

Summary

ULAMA OF VAREŠ DURING THE OTTOMAN AND AUSTRO-HUNGARIAN RULES

Elvir Duranović

This text presents 'alims, imams and mu'allims of Vareš and its surroundings during the periods of the Ottoman and Austro-Hungarian rules respectively. The Author for this purpose used published works as well as some unpublished sources. The first part of the article relates about the ulama from the medieval forts of Dubrovnik, near Ilijaš, and Bobovac. The second part thematizes 'alims who worked as imams and mu'allims in Čaršijska džamija mosque in Vareš in the period between the ending of the 18th century until the occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878. The third part of the article presents those 'alims who worked in Vareš mosque during the Austro-Hungarian rule, and the final part brings some data on some 'alims who worked in the areas in the surroundings of Vareš until the First World War.

Keywords: Vareš, Čaršijska džamija mosque in Vareš, ulama in Vareš, Nakshbandi tariqat